

Marcus Aurelius.

Viața contemplativă a unui împărat

de Cristiana Budac

Istoria filosofiei îl recunoaște pe Zenon din Citium (344-262) drept întemeietorul tradiției stoice. Dar originile stoicismului datorează mult și filosofiei socratice.¹ Socrate devenise modelul înțeleptului în viziunea învățaților adunați la porticul decorat cu picturi murale (*stoa poikilē*) din Agora Atenei. Majoritatea stoicilor venea din regiunea estică a Mediteranei, dar fervoarea culturală a Atenei în perioada elenistică le-a permis să înființeze o nouă școală filosofică. În *Grecii și iraționalul*², E.R. Dodds remarca faptul că, deși secolelor IV-III î.Cr. nu le era caracteristică libertatea politică, societatea ateniană se remarcă prin cosmopolitism. Locul unde se născuse cineva conta mai puțin decât înțelepciunea și abilitățile dobândite. Diogene din Babilon, conducătorul școlii stoice în 155 î.Cr., fusese numit ambasador al cetății Atena la negocierile cu Roma privind anumite taxe impuse grecilor.

Hannah Arendt considera acest cosmopolitism o formă de egalitate politică menită să compenseze inegalitatea naturală a oamenilor, inegalitate ce trebuia corectată artificial, prin instituții. Polisul garanta egalitatea cetățenilor lui, nu egalitatea persoanelor private.³ Astfel, stoicismul a fost întemeiat de Zenon „Fenicianul”, iar unii dintre cei mai cunoscuți filosofi ai școlii erau Cleante și Chrysip, născuți în vestul, respectiv sudul teritoriului actual al Turciei.

După asediul Atenei în 86 î.Cr., mulți învățați au părăsit cetatea îndreptându-se către Alexandria, Rodos și Roma. Astfel, Roma a devenit centrul stoicismului preluat acolo pe filieră greacă. Idealul unei vieți stoice, eliberată de pasiuni și temeri (care își au originea în erori ale minții umane), a câștigat adepți

printre patricienii romani preocupați de etica comportamentului politic. Învățații stoici se bucurau de încrederea împăraților romani în primul secol. Athenodor și Arius Didymus au fost consilierii lui Augustus, Seneca a fost tutorele și consilierul tânărului Nero.

Ne putem face o idee despre ce însemna educația stoică la acea vreme din *Manualul* lui Epictet (50-130). Născut în Grecia, Epictet a fost sclav la

curtea lui Nero unde a studiat filosofia cu Musonius Rufus. După eliberare, părăsește Roma pentru Nicopolis, în vestul Greciei, unde devine la rândul lui profesor. Numele i-l întâlnim în cartea I a *Ta eis heauton*⁴ de Marcus Aurelius, împăratul-filosof, acolo unde sunt amintiți toți cei de la care a avut de învățat.

Avem o imagine a lui Marcus Aurelius (121-180) grație statuii

ecvestre aflată în muzeul Capitolin de la Roma, confundată de creștini în Evul Mediu cu împăratul Constantin. Confuzia aceasta a salvat-o de la distrugere. Figura impunătoare a împăratului condu-cându-și calul cu stăpânire și grație nu pare să se potrivească impresiei pe care ți-o lasă lectura meditațiilor lui. Scrise în greacă, reflecțiile amintesc mai degrabă de fragmentele heraclitiene. În introducerea la ediția Penguin, Diskin Clay⁵ remarcă influența lui Heraclit nu numai în stilul aforistic, ci chiar în conținut. Încrederea lui Marcus Aurelius într-o raționalitate universală și în ciclicitatea schimbărilor, dar și menționarea filosofului presocratic în cartea a IV-a (4.46), pot constitui argumente în acest sens. Stilul confesiv, poetic pe alocuri, lasă impresia unui jurnal privat – nu există dovezi că ar fi fost vreodată pregătit pentru publicare – ținut în timpul campaniilor duse la granițele de nord ale Imperiului Roman (cartea a

¹ David Sedley, „The School, from Zeno to Arius Didymus”, în Brad Inwood (ed.), *The Cambridge Companion to the Stoics*, Cambridge University Press, 2003, p.11

² E.R. Dodds, *Grecii și iraționalul*, Polirom, Iași, 1998, p. 204

³ Hannah Arendt, *On Revolution*, Penguin Books, New York, 2006, p.21

⁴ Folosesc titlul original al lucrării deoarece există mai multe variante de traducere.

⁵ Diskin Clay este autorul introducerii la ediția Penguin (Marcus Aurelius, *Meditations*, Penguin Classics, London, 2006)

II-a și a III-a menționează două tabere romane la nord de Dunăre, pe teritoriul actual al Slovaciei și Austriei).

Ta eis heauton nu este o lucrare sistematică de filosofie. De fapt, relația lui Marcus Aurelius cu filosofia rămâne ambivalentă. Mult mai interesat de aspectele practice ale gândirii speculative, el nu se ocupă prea mult de logică și fizică (filosofia stoică presupunea triada etică, logică, fizică). În general, stoicismul perioadei imperiale romane acorda importanță valorii practice a filosofiei și se adresa tuturor, nu numai persoanelor ce urmaseră o educație filosofică formală. Nu trebuie să înțelegem că stoicii romani disprețuiau teoria, ci doar că nu considerau studiul textelor filosofice util pentru dobândirea înțelepciunii practice.⁶ Preocuparea de a oferi răspunsuri la întrebările ce-i frământă pe oameni în viața cotidiană constituie aspectul central al filosofiei stoice romane. Marcus Aurelius vede în retragerea în sine o formă de terapie:

În nici un loc nu se poate un om retrage mai liniștit și mai lipsit de griji decât în sufletul său, mai ales cel care are în interiorul lui astfel de valori încât, aplecându-se pentru a le privi, ajunge îndată la o desăvârșită ușurare, și mărturisesc că această ușurare nu este altceva decât o bună rânduială a minții. (4.3)⁷

Speculația, analiza literară, argumentarea nu-l preocupă. Consecvent învățăturilor stoice, împăratul-filosof crede că tot ce se întâmplă face parte dintr-un plan al Naturii și tinde spre un anumit scop. Etica stoică pornește de la principiul potrivit căruia Natura reprezintă structura rațională a lumii. Această raționalitate este prezentă peste tot, dar în grade diferite. Zeii și oamenii dețin un grad mai mare de raționalitate decât animalele și plantele. Prin urmare, oamenii au un statut privilegiat față de alte viețuitoare, deoarece pot învăța comportamentul rațional observând raționalitatea și ordinea ce guvernează Natura⁸. În acest sens folosește Marcus Aurelius metafora orașului:

Dacă intelectul ne este comun, și rațiunea, datorită căreia suntem ființe rationale, ne este comună. Dacă este așa, ne este comună și rațiunea care ordonă ce lucruri trebuie făcute și care nu. Dacă este așa, și legea ne este comună. Dacă este așa, suntem cetățeni; dacă este așa aparținem unei comunități politice; dacă este așa, lumea este asemenea unui oraș. La ce altă organizare politică s-ar putea spune că participă întreg neamul omenesc ? (4.4)

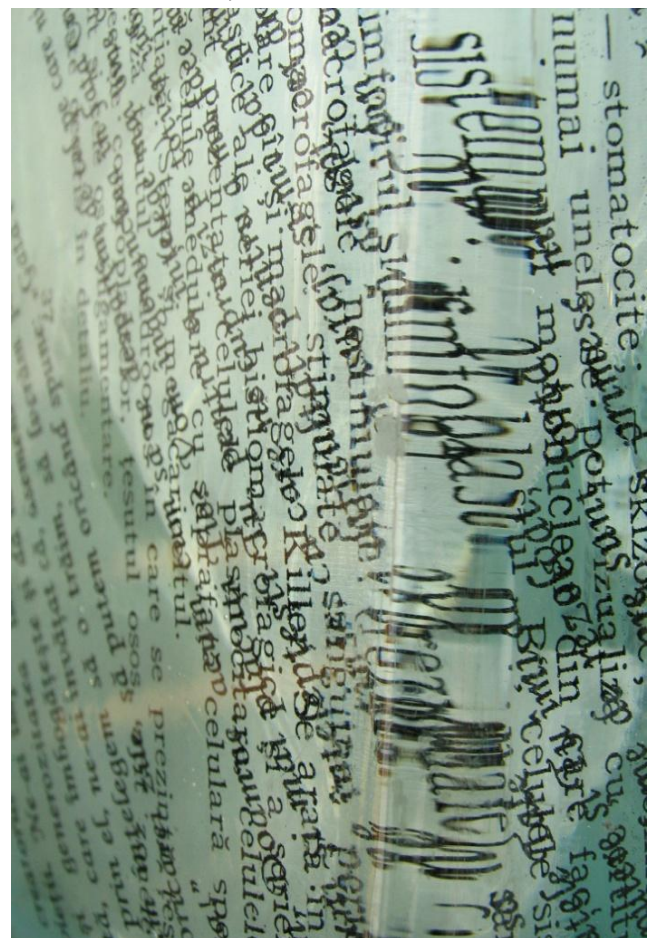
Prin urmare, a acționa în conformitate cu Natura înseamnă a-ți exersa capacitatea de alegere rațională (înnăscută, comună omului și naturii). Alegerile morale (ce sunt rezultatul unei deliberări raționale) ajută omul să-și îmbunătățească caracterul și să dobândească

virtutea. Virtutea, la rândul ei, este starea de perfecțiune atinsă de cineva în vederea obținerii fericirii (țelul ultim, în viziunea stoicilor).⁹

Etica stoică privilegiază individul. În funcție de gradul de raționalitate pe care individul îl exersează pe parcursul vieții sale, el este mai mult sau mai puțin supus pasiunilor. Stoicii impart pasiunile în patru categorii: teama, dorința, durerea și plăcerea. Atunci când oamenii nu reușesc să-și folosească în mod corect rațiunea, tind să comită erori, iar pasiunile sunt rezultatul acestor erori. Fiind iraționale (deci nu în conformitate cu natura), ele trebuie înlăturate. De această problemă se ocupă și Marcus Aurelius pe parcursul meditațiilor sale. Înțelegem că nu i-a fost întotdeauna ușor să reziste pasiunilor, și putem ghici că un împărat se confruntă cu mai multe ispite decât un om simplu.

Lumina lămpii, până când se stinge, strălucește și nu își pierde strălucirea; în schimb, adevărul care există în tine, dreptatea și cumpătarea pot fi stinse înainte de sfârșitul vieții tale ? (12.15)

Dar conștientizarea faptului că omul are o poziție privilegiată în raport cu alte viețuitoare nu-l îndreptățește să-și cultive vanitățile. Înțeleasă la scara universului, viața umană nu e altceva decât o „neînsemnată parte din infinita prăpastie a timpului” (12.32) ce va dispărea în eternitate. Importantă e numai atitudinea noastră față de această certitudine.

⁶ Pentru mai multe detalii vezi epilogul lui Michael Frede în Keimpe Algra, Jonathan Barnes, Jaap Mansfeld, Malcolm Schofield (eds.), *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, Cambridge University Press, 1999

⁷ Marcus Aurelius, *Gânduri către sine însuși*, traducere de Cristian Bejan, Humanitas, București, 2013. Toate citatele le-am preluat din această ediție.

⁸ Brad Inwood, Pierluigi Donini, „Stoic Ethics” în Algra, Barnes, Mansfeld, Schofield, (eds.), op.cit., p. 682-683

⁹ Pentru o explicație mai detaliată a acestor idei vezi studiul lui Brad Inwood și Pierluigi Donini.